

НАЙМЕНУВАННЯ ПОЛІВ ІЗ-ПІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'282(477.41/42)

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).125–131

Марєєв Д. Найменування полів із-під сільськогосподарських культур в українських східнополіських говірках; кількість бібліографічних джерел – 18; мова – українська

Анотація. У статті здійснено аналіз назв полів, із яких прибрано сільськогосподарські культури, у східнополіському говорі української мови. Простежено структуру, мотивацію та локалізацію найменувань.

Встановлено, що в обстежуваних говірках назви площ із-під сільськогосподарських культур переважно утворені за моделями «назва культури, що росла на площі, + суфікс». Найпродуктивнішим у цій словотвірній групі є формант *-анишч(е)* та інші суфікси, похідні від *-ишч(е)*. На основі аналізу лексем, мотивованих назвами культур, відзначено активність словотворчих типів із суфіксами *-ник*, *-аник* та *-ан:ик*.

Визначено, що локативні назви із суфіксальною морфемою *-ан':(e,a)* поширені у крайніх східних говірках досліджуваного діалектного континууму, із формантом *-анищ'(a)* – у говірках західної частини східнополіського діалекту. Спорадично вживають найменування площ із-під сільськогосподарських культур, утворені за допомогою суфікса *-анк(a)*; зрідка – з фіналями *-нищ'(a)*, *-анух(a)*, *-их(a)*, *-ин':(a,e)*.

Часто значення поле із-під злакових культур маніфестує лексема *стерня*, яку засвідчено в багатьох фонетичних і словотвірних варіантах і яка відбиває мотив номінації «назва решток скошених або зжатих стебел злакових на полі» > «поле із-під злакових культур».

Для позначення полів із-під сільськогосподарських культур зафіксовано описові форми: двокомпонентні атрибутивні сполучення, утворені за моделлю «назва рослини + стерня (стерен)», дво- чи трикомпонентні номінативні одиниці з ядерною лексемою *поле*; форми «адґ. + площа», «адґ. + плантація»; багатоконпонентні аналітичні сполуки, утворені за моделями «де + назва рослини + *росло(-а)*», «де + назва рослини + *було*», «там + *було* + назва рослини», «там, де + назва рослини + *було (росло)*».

У частині населених пунктів зафіксовано синкретизм назви рослини чи її частини і поля, з якого цю рослину знято.

Простежено, що в низці східнополіських говірок відсутні назви площ із-під окремих сільськогосподарських культур, що зумовлено позалінгвальними чинниками, насамперед тим, що ці культури не вирощують.

Ключові слова: східнополіський діалект, сільськогосподарська лексика, мотивація, формант, суфікс.

Постановка проблеми. Як засвідчує аналіз наукових розвідок з української діалектології, чимало сучасних наукових студій присвячені дослідженню лексико-семантичних груп лексики, зокрема сільськогосподарської. Значна її частина має давню історію формування, належить до базового шару лексики і пов'язана із землеробством як одним із основних видів промислів, який іде в глибини віків.

Аналіз досліджень. На сільськогосподарську лексику звертали увагу Й. Дзендзелівський [Дзендзелівський 1960], П. Гриценко [Гриценко 1977], Г. Козачук [Козачук 1977], М. Никончук [Никончук 1985], Л. Голіченко [Голіченко 2007], Ю. Абрамян [Абрамян 2010], Р. Сердега [Сердега 2012], М. Кушмет [Кушмет 2014], С. Поліщук [Поліщук 2015]. Проте у східнополіському діалекті вона вивчена недостатньо, переважно в розрізі інших тематичних груп – землеробської (О. Бабичева [Бабичева 1990]), побутової (А. Зеленько [Зеленько 1992]).

Грунтовне дослідження суфіксального словотвору назв полів із-під сільськогосподарських культур у говірках Східного Полісся на загальнослов'янському тлі здійснила М. Поїстогова [Поїстогова 2017]. Утім дослідниця лише почасти вказала на інші структури, не утворені за моделями «назва культури, що росла на площі, + суфікс», тому інформація про цю лексико-семантичну групу

залишається неповною, що і зумовлює актуальність наукової розвідки.

Мета статті – дослідити найменування полів, із яких зібрано врожай сільськогосподарських культур, в українських східнополіських говірках. Для виконання мети були поставлені такі **завдання**: виявити лексичний інвентар досліджуваних говірок; з'ясувати структуру та мотивацію номінативних одиниць, їх локалізацію.

Методи та методика дослідження. У роботі застосовано традиційні для діалектологічних студій *описовий* та *зіставний* методи. Говірковий матеріал записаний автором протягом 2010–2016 рр. із застосуванням *цілеспрямованого інтерв'ю* від інформантів трьох вікових груп – молодь (до 35 років), середній вік (36–60 років), похилий вік (60 і старше). Нумерація населених пунктів збігається із мережею «Атласу української мови», т. I, крім говірок під номерами 1, 104, 114 і 353, яким відповідають н. пп. Нові Яриловичі, Мохнатин, Анисів та Смош Чернігівської обл. відповідно.

Виклад основного матеріалу.

Дослідивши землеробську лексику, П. Гриценко доходить висновку, що лексико-семантична група назв земельних ділянок тісно пов'язана з лексико-семантичною групою назв сільськогосподарських культур, а «диференціація назв угідь найчастіше відбиває опозицію найменувань сільськогос-

подарських культур» [Гриценко 1984, с. 78–79]. Так само і в обстежуваних східнополіських говірках найменування полів із-під сільськогосподарських культур переважно мотивовані назвами культур, які на них вирощують, часто із додаванням до кореня слова суфікса **-ишич(е)**, переважно ускладненого й відповідно до фонетичних особливостей говірок оформленого:

-ишич(е): *жжитишиче* (н. п. 132), *жжитишиче* (н. пп. 163, 317); *просишиче* (н. пп. 117, 144–145, 148, 153, 320), *просишиче* (н. п. 289); *гр'єчишиче* (н. п. 314), *гр'єчишиче* (н. пп. 145, 153, 320); *ал':ан'ишиче* (н. п. 7), *л'нишиче* (н. пп. 12, 133), *л':анишиче* (н. п. 6), *л':ан'ишиче* (н. п. 8), *л'онишиче* (н. п. 170), *л':анишиче* (н. п. 11), *л'ан'ишиче* (н. п. 13), *л'єнишиче* (н. пп. 12, 76, 119, 130, 134, 136, 175, 307), *л'єнишиче* (н. пп. 80, 103), *л'єн'ишич'є* (н. пп. 96, 100), *л'єн'ишиче* (н. пп. 64–66, 71, 93–94, 104, 108, 157), *л'єнишиче* (н. пп. 122–123, 137, 141, 145, 151, 161, 279, 311); *кукуруз'ишиче* (н. п. 307), *кукурузишиче* (н. пп. 313, 320, 355); *оўсишиче* (н. п. 76), *оўсишиче* (н. пп. 153, 307, 311, 320, 355), *аўсишиче* (н. пп. 124, 279); *бур'чишиче* (н. п. 319), *бур'ачишиче* (н. пп. 7, 144, 161, 189, 314), *бур'ачишиче* (н. пп. 65, 118, 123–124, 141, 145, 151–153, 310–311, 313, 320, 351, 355), *бура'чишиче* (н. п. 136), *бур'єчишиче* (н. п. 307); *сонеш'нишиче* (н. п. 307), *сонешнишиче* (н. п. 133);

-нишич(е): *ж'ітн'ишича* (н. п. 93), *ж'ітн'ишиче* (н. п. 1), *жжитн'ишич'є* (н. п. 96), *жжитн'ишиче* (н. пп. 64–65, 73, 104, 129), *жжитнишиче* (н. пп. 9, 76, 94, 103, 131, 133–134, 307); *кукурузн'ишич'є* (н. п. 100), *кукурузн'ишиче* (н. пп. 65–66, 102, 108); *бур'ачн'ишиче* (н. п. 66), *бурачн'ишиче* (н. п. 68), *бур'ашн'ишич'є* (н. п. 96);

-анишич(е): *ж'іт'ан'ишиче* (н. п. 7), *жжит'ан'ишиче* (н. п. 95), *жжит'анишиче* (н. пп. 11, 157–159, 170); *пра'с'ан'ишич'є* (н. пп. 18, 100), *пра'с'ан'ишиче* (н. пп. 1, 3, 5, 8, 13, 64–66, 94, 97, 104, 106, 108, 157), *пра'с'анишиче* (н. пп. 6, 11–12, 103, 107, 113, 131, 133–134, 136, 140, 161), *прос'анишиче* (н. пп. 159, 165–166, 169), *просанишиче* (н. п. 175), *пре'с'ан'ишиче* (н. п. 71); *гр'єч'ан'ишиче* (н. пп. 8, 16), *гр'єчан'ишич'є* (н. пп. 17, 66, 96), *гр'єчан'ишиче* (н. пп. 5, 93, 102), *гр'єч'анишич'є* (н. п. 160), *гр'єчан'ишиче* (н. пп. 13, 15, 65, 73, 94, 97, 104, 157), *гр'єчанишиче* (н. пп. 6, 9, 11–12, 19, 107, 113, 118, 129–133, 136, 140, 159, 161, 163, 169), *гр'єчан'ишиче* (н. п. 175); *л'єн'ан'ишич'є* (н. п. 17), *л'єнан'ишиче* (н. п. 67), *л'єн'ан'ишиче* (н. п. 157); *кукуруз'анишиче* (н. п. 161), *кукуруз'ан'ишич'є* (н. п. 96), *кукуруз'ан'ишиче* (н. пп. 1, 7, 13, 64, 71, 73, 93–95, 101, 105), *кукуруз'анишиче* (н. пп. 6, 9, 11, 113, 129–133, 140, 169, 170, 175), *кукуруз'анишиче* (н. пп. 134, 136); *аў'с'ан'ишич'є* (н. пп. 17, 96, 100), *аў'с'ан'ишиче* (н. пп. 1, 5, 7–8, 13, 16, 64–65, 71, 73, 93–95, 102, 105, 108, 157), *аў'с'анишиче* (н. пп. 6, 9, 11–12, 19, 80, 103, 106, 109, 113, 129, 133, 138, 140, 159–161, 165, 169, 175), *аў'санишиче* (н. пп. 134, 136), *оў'с'анишиче* (н. пп. 118–119, 170), *оў'с'анишиче* (н. пп. 121, 145); *бур'ач'ан'ишич'є* (н. п. 17), *бур'ачан'ишич'є* (н. п. 15), *бур'ачан'ишиче* (н. пп. 13, 16), *бура'чан'ишиче* (н. пп. 11–12, 129, 165–166), *бура'чан'ишиче* (н. пп. 8, 157), *бура'чанишиче*

(н. пп. 130, 133, 135);

-н'анишич(е): *жжит'н'анишиче* (н. пп. 136, 188); *кукуруз'н'ан'ишич'є* (н. п. 17);

-ичишич(е): *сон'єшн'ичишиче* (н. п. 311);

-ичнишич(е): *пше'н'ічн'ишич'є* (н. п. 100), *пше'н'ічн'ишиче* (н. пп. 5, 93), *пше'нишишиче* (н. пп. 131, 188);

-овишич(е): *присо'овишиче* (н. п. 355); *л'новишиче* (н. п. 19), *л'єновишиче* (н. п. 132), *л'єна'в'ишиче* (н. пп. 73, 113), *л'єна'овишиче* (н. пп. 9, 106, 114, 118, 124, 139, 140, 317), *л'єновишиче* (н. пп. 129, 169), *л'єна'в'ишиче* (н. п. 102), *л'єно'овишиче* (н. пп. 121, 144); *бур'а'ковишиче* (н. пп. 9, 94, 132, 169, 170).

М. Поістогова на основі аналізу локативів, мотивованих назвами 15 культур (жито, пшениця, ячмінь, овес, просо, гречка, кукурудза, соняшник, горох, конюшина, льон, коноплі, картопля, буряк, капуста), у східнополіських говірках виділила ще структури із суфіксами **-єнішич(е)**, **-нишич(е)**, **-вишич(е)**, **-ов'янишич(е)** [Поістогова 2017, с. 31].

Словотворчий тип із суфіксом **-ишич(е)** переважає у суміжних говорах – середньополіському, середньоадніпряньському, продовжуючи ареал у говірках північної та центральної Слобожанщини [АУМ, т. I, к. 310; АУМ, т. III, ч. 3, к. 42; ЛАПП, к. 154–156; Сердега 2012, с. 150]; типовий для говірок Чорнобильської зони [Ткачук 2016, с. 58].

Не так часто фіксуємо назви із суфіксом **-ник** чи похідними від нього:

-ник: *жжит'н'ік* (н. п. 15); *кукурузн'ік* (н. пп. 67, 96, 104, 114), *кукурузник* (н. п. 157). Цей суфікс творить назву поля з-під жита (від *жнива* 'назва процесу'): *жн'є'н'ік* (н. п. 18), *жн'і'є'н'ік* (н. пп. 7–8); **-аник**: *аў'с'ан'ік* (н. п. 104), *аў'с'аник* (н. п. 132); **-ан'ик**: *кукуруз'ан'ік* (н. п. 15); *аў'с'ан'ик* (н. п. 131), *аў'с'ан'ік* (н. п. 15).

Водночас, поєднуючись із багатьма іншими твірними основами, цей суфіксальний тип у східнополіських говірках відзначається активністю (див. [Поістогова 2017, с. 32–33, 37])

Переважно у крайніх східних говірках досліджуваного діалектного континууму, а також у говірці 106, що знаходиться у межиріччі Десни і Снови, занотовано локативні назви із суфіксальною морфемою **-ан':(е,а)** (*жжит'ан'іч'є* (н. п. 188); *пра'с'ан'іч'є* (н. пп. 188, 190); *гр'єчан'іч'є* (н. п. 106), *гр'єчан'іч'є* (н. п. 188); *кукуруз'ан'іч'є* (н. п. 8), *кукуруз'ан'іч'є* (н. пп. 188, 190); *аў'с'ан'іч'є* (н. пп. 18, 188, 190); *бур'ач'ан'іч'є* (н. п. 191), *бури'чан'іч'є* (н. п. 188)), поширені в говірках Курщини та Воронежчини [АУМ, т. III, ч. I, к. 36].

Утворення з формантом **-анич'а** виявляються в говірках західної частини східнополіського діалекту: *пра'с'ан'ица* (н. п. 104), *пра'с'анич'а* (н. п. 76), *пра'с'аница* (н. пп. 76, 114), *прос'анич'а* (н. пп. 118, 120); *гр'єчан'ица* (н. п. 108), *гр'єчанич'а* (н. пп. 76, 120), *гр'єчаница* (н. п. 114); *аў'с'ан'ица* (н. пп. 104, 108), *оў'с'анич'а* (н. пп. 120, 289). У говірках суміжного правобережнополіського ареалу за його допомогою утворюють назви зжатих стебел злаків (порівн. [Никончук 1985, с. 214–215]).

Спорадично вживають найменування площ

із-під сільськогосподарських культур, утворені за допомогою суфікса **-анк(а)**: *пра'с'анка* (н. пп. 139, 191), *про'с'анка* (н. пп. 163, 170, 314); *гр'єч'анка* (н. п. 100), *гре'чанка* (н. пп. 102, 139, 170); *кукуру'з'анка* (н. пп. 8, 139, 141); *а'у'с'анка* (н. пп. 5, 73, 76, 139), *о'у'с'анка* (н. п. 314). Подібними формами у центральнорубіжних говірках і говірках подільсько-середньонадніпрянського суміжжя послугуються для найменування соломи [Сердега 2012, с. 151; Тищенко 2003, с. 8–9].

Нечасто для творення назв площ із-під сільськогосподарських культур у говірках обстежуваного діалектного континууму засвідчуємо словотвірні типи, утворені з фіналями **-ниці(а)**, **-анух(а)**, **-их(а)**, **-ин':(а,е)**:

-ниці(а): *бурачниця'а* (н. п. 76);

-анух(а): *гр'єч'а'нуха* (н. п. 190);

-их(а): *гр'єч'иха* (н. п. 104);

-ин':(а,е): *кукурузин':а* (н. п. 138), *кукуру'зин':е* (н. пп. 153, 319, 351).

У низці східнополіських говірок на позначення поля з-під злакових культур уживають лексему *стерня*, яку засвідчено в багатьох фонетичних і словотвірних варіантах і яка відбиває мотив номінації 'назва решток скошених або зжатих стебел злакових на полі' > 'поле з-під злакових культур'. Найчастіше цією назвою та її трансформами послугуються для номінації поля з-під жита та пшениці: *сте'рн'а* (н. пп. 96, 151, 308), *стер'н'а* (н. пп. 6, 19, 73, 80, 86, 106, 107, 110–114, 117, 121, 127, 132, 137, 141–142, 144–145, 148–150, 152–153, 156, 159–160, 163, 165–166, 168–169, 171–173, 175, 181, 187, 289, 309–310, 313, 319, 324, 353, 355), *сте'рна* (н. п. 349), *стер'на* (н. пп. 11, 116, 118, 122–123, 125, 134, 136, 138, 140, 158, 189), *ст'єрн'а* (н. пп. 93, 102, 311), *ст'єр'на* (н. п. 69), *ст'їрн'а* (н. п. 14, 191), *стирн'а* (н. пп. 150, 159, 191); *стер* (н. п. 109, 139); *ст'єр'єн* (н. пп. 3, 94), *ст'єрен* (н. п. 67), *ст'єр'єн* (н. п. 104), *ст'єр'єн'* (н. пп. 7, 13, 16–17), *ст'єрен* (н. пп. 6, 76, 79–80, 113–114, 128–129, 133, 135, 160, 172), *ст'єрен'* (н. п. 157), *ст'єр'їн* (н. п. 190), *ст'єран* (н. пп. 64, 66, 68, 71, 104–105, 108), *ст'єрен* (н. пп. 69–70, 72); *стер'но* (н. пп. 95–96, 120), *стер'но* (н. пп. 76, 119, 124, 279, 307, 319); *стер'нишиче* (н. пп. 86, 97, 122–124, 143, 136, 167, 320, 322, 351), *ст'єрн'иш'є* (н. п. 100), *ст'єрн'ишиче* (н. пп. 5, 71, 97); *стерно'вишиче* (н. п. 317); *стерн'анка* (н. п. 314).

В окремих говірках як назву поля з-під жита засвідчено *ж'итн'ишиче* (н. п. 64), *ж'итнишиче* (н. п. 133), а пшениці – *ст'єран* (н. п. 64), *ст'єрен* (н. п. 133).

Деяко рідше деривати лексеми *стерня* вживають для називання площ із-під інших зернових культур:

– *проса*: *сте'рн'а* (н. пп. 151, 308), *стер'н'а* (н. пп. 111–112, 121, 124, 127, 137, 141–142, 144, 148, 150, 152–153, 156, 160, 167–168, 309–310, 319, 324, 353), *ст'єрн'а* (н. пп. 93, 311), *сте'рна* (н. п. 349), *стер'на* (н. п. 123), *ст'єр'на* (н. п. 69); *стер* (н. п. 109); *ст'єрен* (н. пп. 79, 135), *ст'єрен* (н. п. 67), *ст'єр'єн* (н. пп. 94, 96), *ст'єрен* (н. пп. 70,

72), *ст'єран* (н. пп. 68, 105), *ст'єр'єн* (н. п. 1), *ст'єр'єн'* (н. пп. 7, 16–17); *стер'но* (н. пп. 116, 119, 124, 319), *ст'єр'но* (н. п. 95); *стер'нишиче* (н. пп. 86, 122, 143, 351);

– *гречки*: *сте'рн'а* (н. пп. 151, 308), *стер'н'а* (н. пп. 111–112, 121, 127, 137, 141–142, 144, 148, 150, 152, 156, 166, 168, 309–310, 313, 319, 324, 353, 355), *ст'єрн'а* (н. п. 311), *сте'рна* (н. п. 349), *ст'їрн'а* (н. п. 191), *ст'єр'на* (н. п. 69), *стер'на* (н. п. 123); *ст'єрен* (н. п. 135), *ст'єр'єн* (н. п. 94), *ст'єрен* (н. п. 67), *ст'єр'єн* (н. п. 1), *ст'єр'єн'* (н. п. 7), *ст'єран* (н. пп. 68, 105); *стер'но* (н. пп. 86, 116, 119, 124, 307, 319), *ст'єр'но* (н. п. 95); *стер'нишиче* (н. пп. 86, 122, 351);

– *вівса*: *сте'рн'а* (н. пп. 151, 308), *стер'н'а* (н. пп. 111, 121, 127, 137, 141, 144, 148, 152, 156, 166, 310, 313–314, 319, 351, 353), *ст'єр'на* (н. п. 69); *стер* (н. п. 139); *ст'єрен* (н. пп. 79, 133); *ст'єрен* (н. п. 67), *ст'єран* (н. п. 68); *стер'но* (н. п. 116); *стер'нишиче* (н. пп. 86, 122, 322).

У невеликій кількості східнополіських говірок ці назви маніфестують значення 'поле з-під льону' (*стер'н'а* (н. пп. 141, 156, 166); *ст'єрен* (н. п. 79); *стер'но* (н. п. 86); *стер'нишиче* (н. п. 86); *ст'єрн'ишиче* (н. п. 1)); '~ кукурудзи' (*стер'н'а* (н. п. 156, 166, 353), *ст'єрен* (н. п. 79); *стер'нишиче* (н. п. 86)); '~ соняшника' (*стер'н'а* (н. пп. 156, 166, 353); *ст'єрен* (н. п. 79); *стер'нишиче* (н. п. 86)); '~ буряків' (*стер'н'а* (н. п. 122); *стер'нишиче* (н. п. 79)).

Лексему *сте'рн'а* та її варіанти з різною частотою використовують для називання поля з-під жита, пшениці, гречки в багатьох говорах української мови (див. [АУМ, т. II, к. 319; АУМ, т. III, с. 88–89; Глуховцева 2005, с. 301], а в південнобессарабських говірках, говірках Криму та Північного Приазов'я – нерідко для називання площ із-під усіх сільськогосподарських культур [АУМ, т. III, ч. III, к. 42]).

Як і в говірках Чорнобильської зони [Ткачук 2016, с. 58], у східнополіському мовному просторі зафіксовано двокомпонентні атрибутивні сполучення зі значенням локативності, утворені за моделлю «назва рослини + *стерня* (*стєрен*)»: *ж'итн'а стер'н'а* (н. п. 12), *ж'итн'ї ст'єр'єн* (н. п. 101), *ст'єрен ж'итн'ї* (н. п. 130), *стер'н'а ж'итн'а* (н. пп. 162, 170), *стер'н'а ж'итн'аїа* (н. пп. 161); *стер'н'а пше'нишина* (н. п. 162), *стер'н'а пше'н'їчнаїа* (н. п. 161), *пше'н'їшн'ї ст'єр'єн* (н. п. 101); *пра'с'ана стер'н'а* (н. п. 12); *стер'н'а кукуру'з'ана* (н. п. 151), *сте'рна кукуру'з'ана* (н. п. 349); *в'ї'с'ана ст'єрн'а* (н. п. 349) *а'у'с'ани ст'єрен* (н. п. 130).

Прийменникові конструкції з іменником *стерня* для уточнення найменувань засвідчуємо зрідка: *стирн'а з ж'ита* (н. п. 188).

У досліджуваних говірках репрезентантом значення 'поле з-під сільськогосподарської культури' часто є дво- чи трикомпонентні номінативні одиниці з ядерною лексемою *поле*: *пше'нишиче пол'є* (н. п. 189), *пше'нишиче пол'є* (н. п. 158); *пол'є пр'оса* (н. п. 189); *с'кошене пол'є* (н. п. 147) 'поле з-під жита'; *гр'єчн'ївайє пол'є* (н. п. 18), *гр'єч'ков'є пол'є* (н. п. 3), *гр'єчанейє пол'є* (н. п. 64), *пол'є гр'єчки* (н. п. 189),

поле греччяне (н. п. 307), поле греччяне (н. пп. 80, 117, 138, 162); л'їноіе поле (н. п. 189), л'ноіе пол'е (н. п. 18), л'ен'воіе пол'е (н. п. 3); кукуруз'ане пол'е (н. п. 168), кукуруз'ане поле (н. пп. 80, 117, 145, 308, 317), кукуруз'анейе поле (н. п. 150), кукуруз'ане пол'е (н. п. 3), кукуруз'ане поле (н. пп. 118, 123, 189), кукурудз'ане поле (н. п. 76), кукурузне поле (н. пп. 12, 106, 162, 289), кукурузнейе поле (н. п. 191), кукурузанайе пол'е (н. пп. 70, 72), пол'е кукурузнейе (н. п. 68), поле тис'л'е кукурузи (н. п. 311), поле з кукурузи (н. п. 114), поле кукуруз'ане (н. п. 144), к'лашникаве поле (н. п. 103) 'поле з-під кукурудзи', кийа'хове поле (н. пп. 76, 120) 'т.с.'; аўс'анайе пол'е (н. п. 66), аўс'ане поле (н. пп. 189, 162), аўс'аное пол'е (н. п. 3), аўс'анейе поле (н. п. 191), оўс'ане поле (н. п. 307), оўс'анейе поле (н. п. 150), оўс'анове поле (н. п. 123), поле н'ісла оўса (н. п. 149); падсолн'їшн'їкав'е пол'е (н. п. 3), сон'ашнекове поле (н. п. 123), сон'ашн'їкове поле (н. п. 150), солн'ечнайе пол'е (н. п. 190), сон'ашн'їкове поле (н. п. 138), сон'їшне поле (н. п. 188), із сонешника поле (н. п. 120); бур'ачне поле (н. п. 148), бур'ашне поле (н. п. 150), бур'акове поле (н. п. 168), бур'аковоіе поле (н. п. 189), св'їклав'їчнеіе поле (н. п. 191), поле пос'л'ї бур'акоў (н. п. 120), поле з бур'ак'оў (н. п. 114), поле з-п'їд бур'ака (н. п. 279), поле н'їд бур'аком (н. п. 317), поле с-над бур'ака (н. п. 160), пол'е з бур'акам'ї (н. п. 14); св'їклав'їчнеіе поле (н. п. 191).

Зрідка мовці послуговуються описовими формами «adj. + площа», «adj. + плантація»: прос'ана п'лошча (н. п. 149); л'он'ва п'лошча (н. п. 149), з'ола п'лошча (н. п. 135) 'поле з-під льону'; бур'ашна п'лошча (н. п. 156), бур'акова п'лошча (н. п. 149); бур'ашна плантац'їя (н. п. 308); бур'акова плантац'їя (н. п. 308); «плантація + назва рослини»: плантац'їя бур'ак'їў (н. п. 151).

Засвідчено багатоконпонентні аналітичні сполуки на позначення площ із-під сільськогосподарських культур, утворені за моделями «де + назва рослини + росло(-а)», «де + назва рослини + було», «там + було + назва рослини», «там, де + назва рослини + було (росло)» та подібн.: пол'е / д'е ж'їта було (н. п. 93); де ж'їто росло (н. п. 141); де сон'ашник р'їс (н. п. 152); де кукуруза росла (н. п. 152); де пат'солн'їх'ї расл'ї (н. п. 190); д'е бур'ак'ї були (н. п. 93); де були бур'ак'ї (н. п. 125); де бур'ак'ї були (н. п. 138); де бур'ак'ї були (н. п. 6); де л'он буў (н. пп. 116, 138, 188); де пат'солн'їх буў (н. п. 189); і'д'е буў л'он (н. п. 15); там була з'речка (н. п. 320); там було п'росо (н. п. 320); там / де була з'речка (н. п. 317); там / де буў л'он (н. п. 317); там / де буў о'вес (н. п. 317); там / де ж'їто було (н. п. 309); там / де пше'н'їц'а була (н. п. 309); там / де росла кукуруза (н. п. 317); там / де р'їс сон'ах (н. п. 317); д'е пше'н'їц'у с'ейал'ї (н. п. 95); там а'вес рос (н. п. 114); отам р'їс л'он (н. п. 320).

Ці та інші описові форми засвідчують, ймовірно, неусталеність номінації досліджуваних об'єктів.

На позначення площ, на яких росли сільськогосподарські культури, у східнополіських говірках зрідка вживають номени земля та поле:

– зимл'а: н. п. 172 – поле з-під проса, гречки, льону, вівса, соняшника, кукурудзи, буряків;

– поле: н. пп. 134, 186 – поле з-під жита, пшениці; н. пп. 19, 172, 187 – поле з-під проса; н. пп. 143, 165, 172, 187 – із-під гречки; н. пп. 143, 172, 187 (та пол'е–н. п. 68) – із-під льону; н. пп. 119, 125, 143, 172, 187, 324 – із-під кукурудзи; н. пп. 143, 172, 187 (та пол'е – н. п. 104) – із-під вівса; н. пп. 119, 125, 143, 172, 187, 324 – із-під соняшника; н. пп. 86, 112, 140, 143, 172, 187, 324, 349, 353 (та пол'е – н. п. 67, 104) – із-під буряків.

У низці говірок зафіксовано збіг локативної назви рослини з її загальною назвою (п'росо (н. п. 171); л'он (н. пп. 107, 131); кукуруза (н. пп. 109, 122, 131); сон'ах (н. п. 122), сон'ахи (н. п. 355), сон'ешн'їк (н. п. 67), сон'ешн'їк (н. п. 67), сонешник (н. п. 107); о'вес (н. п. 141); бур'ак'ї (н. пп. 64, 100), бур'ак'ї (н. п. 131), бур'ак'ї (н. п. 71) чи назвою частини рослини (кийа'шн'їа (н. пп. 124) 'поле з-під кукурудзи'; коре'н'їшче (н. п. 122) 'поле з-під соняшника'; бат'в'їн'їшче (н. п. 121), бат'в'їн'їе (н. п. 108) 'поле з-під буряка'). О. Бабичева, досліджуючи це явище в говірках Деснянсько-Сеймського межиріччя, помітила, що для лексем лексико-семантичної групи «назви полів залежно від сільськогосподарської культури, посіяної чи прибраної», «характерне явище семантичної компресії, механізм якої полягає у включенні в семантику одного слова (на правах диференціального семантичного компонента) значення іншого слова, пов'язаного з першим синтагматично таким чином, що один із компонентів, який входить у словосполучення, включає в себе значення словосполучення в цілому» і це «зумовлено принципом мовної економії» [Бабичева 1990, с. 10]. Утім в окремих говірках семіми 'поле з-під кукурудзи', '~ соняшника', '~ гречки', '~ буряків' репрезентують номінативні одиниці, до складу яких входить прийменник на (на сон'ашн'їку (н. п. 94); на бур'ак'ах (н. п. 127), на бур'ак'ах (н. п. 175); на з'речку (н. п. 103); на кукуруз'ї (н. п. 76)), чим частково порушується синкретизм назви рослини і поля, з якого цю рослину знято.

Спорадично для називання площ, із яких прибрали зернові, відзначаємо субстантивовані прикметники: кукурузине (н. п. 137); аўс'ане (н. п. 80); аўс'ана (н. п. 100); ж'їтн'е (н. п. 309).

У н. п. 104 значення 'поле, з якого знято льон' маніфестує лексема пахарн'їна, яка, імовірно, мотивована дієсловом пахати 'орати'.

Вважаємо за потрібне відзначити наявність дублетів досліджуваних локативів у багатьох населених пунктах.

У низці східнополіських говірок відсутні назви площ із-під окремих сільськогосподарських культур, зокрема, із-під проса (н. пп. 9, 14–15, 73, 80, 101–102, 110, 125, 128–130, 132, 138, 147, 158, 162, 173, 181, 186, 279, 307, 313, 317, 322), гречки (н. пп. 14, 70–72, 79, 101, 109–110, 125, 128, 134, 147, 149, 158, 167, 171, 173, 181, 186, 279, 289, 322), льону (н. пп. 70, 72, 127, 148, 152–153, 158–159, 162, 163, 165, 167–168, 171, 173, 181, 186, 190–191, 289, 308–310, 313–314, 319, 322, 324, 349, 351, 353, 355),

кукурудзи (н. пп. 5, 14, 16, 18–19, 69, 97, 107, 110–112, 116, 121, 127–128, 135, 142, 147–149, 158–160, 163, 165, 167, 171, 173, 181, 186, 279, 309, 310, 314, 322), вівса (н. пп. 14, 70, 72, 97, 101, 107, 110, 112, 117, 125, 128, 135, 142, 147, 158, 163, 167–168, 171, 173, 181, 186, 309, 324), соняшника (н. пп. 1, 5–9, 11–19, 64–66, 68–73, 76, 80, 93, 95–97, 100–106, 108–114, 116–118, 121, 124, 127–132, 134–137, 139–142, 144–145, 147–149, 151, 153, 157–163, 165, 167–171, 173, 175, 181, 186, 191, 279, 289, 308–310, 313–314, 319–320, 322, 349, 351), буряків (н. пп. 1, 3, 5, 18–19, 69, 70, 72–73, 80, 95, 97, 101–103, 105–107, 109–111, 113, 116–117, 119, 128, 134, 137, 139, 142, 147, 158–159, 162–163, 167, 171, 173, 181, 186, 289, 309, 322). Неприсутність номінації зумовлена кількома чинниками, насамперед позалінгвальними: у місцевості деякі рослини не вирощують через відсутність потреби в них, сприятливих умов для їхнього росту. Не мають назви й невеликі ділянки, рядки, з яких прибирали кукурудзу, соняшники, буряки. Серед мовних причин виділимо забуття лексем (зокрема, у н. п. 163 назви *про́с'анка*, *гре́чанишче* вдалося актуалізувати в мовців старшої генерації, а інфор-

манти інших вікових груп поле з-під гречки й проса ніяк не іменують).

Висновки. У східнополіських говірках найменування полів із під-сільськогосподарських культур часто мотивовані назвами культур, які вирощують на них. Утворюються вони за допомогою форманта *-анишч(е)* чи інших похідних від *-ишч(е)*. Рідше зафіксовано словоформи із суфіксами *-ан':(е,а)*, *-анищ'(а)*, *-анк(а)*, *-ник*, *-аник*, *-ан:ук*. У небагатьох східнополіських говірках для творення назв площ із-під сільськогосподарських культур засвідчено назви з фіналями *-нищ'(а)*, *-анух(а)*, *-их(а)*, *-ин':(а,е)*.

Ядро найменування поля з-під жита утворює лексема *стерн'а* та її деривати. Нею також послуговуються для називання площ, із яких було знято зернові.

На позначення полів із-під сільськогосподарських культур у говірках обстежуваного діалектного континууму часто вживають описові форми, що може засвідчувати неусталеність номінації.

Через відсутність посівів окремих рослин на великих площах відсутні назви площ, із яких такі рослини знято.

Джерела

1. АУМ – Атлас української мови: в 3 т. Київ, 1984 – 2001.
2. ЛАПП – Никончук М.В. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ, Житомир, 1994. 418 с.

Література

1. Абрамян Ю.В. Динаміка назв сільськогосподарських угідь у східнослов'янських говірках. *Лінгвістика*. 2010. № 2 (20). С. 233–243.
2. Бабичева Е.Л. Земледельческая лексика Деснянско-Сеймского междуречья: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – русский язык. Минск, 1990. 20 с.
3. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2005. 592 с.
4. Голіченко Л. Репрезентація сільськогосподарської термінології на позначення сіножаті та пасовища в говірках української мови. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2007. Вип. 4: Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контексті. С. 367–375.
5. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ: Наукова думка, 1984. 228 с.
6. Гриценко П.Ю. Назви сільськогосподарських знарядь у говірках південної Одещини. *XIV Республіканська діалектологічна нарада: тези доповідей*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 115–117.
7. Дзєндзелівський Й.О. Сільськогосподарська лексика говорів Закарпаття (лексика, пов'язана з обробітком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур та збором урожаю). *Studia Slavica Hung.* 1960. Т. X. S. 33–97.
8. Зеленько А.С. Типология структурно-семантической организации производственно-бытовой лексики украинского языка (на диалектном материале): автореф. дисс. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.02 – языки народов СССР (украинский язык). Днепропетровск, 1992. 26 с.
9. Козачук Г.О. Сільськогосподарська лексика говірок Волині: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1971. 288 с.
10. Кушмет М.С. Сільськогосподарська лексика українських східноstepових говірок: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2014. 20 с.
11. Никончук М.В. Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. Київ: Наукова думка, 1985. 312 с.
12. Поістогова М.В. Суфіксальне творення назв полів з-під сільськогосподарських культур у східнополіському діалекті на загальнослов'янському тлі. *Лінгвістика*. 2017. № 1 (36). С. 78–87.
13. Поліщук С.С. Лінгвістичні аспекти вивчення українських говорів на матеріалі сільськогосподарської лексики. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Філологічні науки. 2015. Кн. 1. С. 72–77.
14. Сердега Р.Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків: Монограф, 2012. 218 с.
15. Тищенко Т.М. Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглос: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2003. 20 с.

16. Ткачук М.М. Ботанічна лексика говірок Чорнобильської зони: реконструкція редуکتивного ареалу. Київ: Наукова думка, 2016. 376 с.

Sources

1. Atlas ukrainiskoi movy: v 3 t. [Atlas of the Ukrainian language: in 3 vol.]. Kyiv. 1984–2001 [in Ukrainian].
2. Nikonchuk M.V. (1994) Leksychnyi atlas Pravoberezhnoho Polissia [The Lexical Atlas of the Right Bank Polissia]. Kyiv, Zhytomyr. 418 s. [in Ukrainian].

References

1. Abramyan Yu.V. (2010) Dynamika nazv silskohospodarskykh uhid u skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [The dynamics of the vocabulary defining arable lands in the East-Slobozhan dialects]. *Linguistics*. № 2 (20). S. 233–243 [in Ukrainian].
2. Babicheva E.L. (1990) Zemledelcheskaya leksika Desnyansko-Sejmskogo mezhdurechya [Agricultural vocabulary of the Desnya-Seim interfluvium]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Minsk. 20 s. [in Russian].
3. Hlukhovtseva K.D. (2005) Dynamika ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dynamics of Ukrainian Eastern Slobozhanshchyna Dialects]. Luhansk: Alma-Mater, 592 s. [in Ukrainian].
4. Holichenko L.M. (2007) Rerezentatsiia silskohospodarskoi terminolohii na poznachennia sinozhati ta pasovyshcha v hovirkakh ukrainskoi movy [Representation of agricultural terminology to denote hayfield and pasture in the dialects of the Ukrainian language]. *Volyn philological: text and context*. Iss. 4. S. 367–375 [in Ukrainian].
5. Hrytsenko P.Yu. (1984) Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky [Modeling of the System of Dialect Vocabulary]. Kyiv: Naukova dumka, 228 s. [in Ukrainian].
6. Hrytsenko P.Yu. (1977) Nazvy silskohospodarskykh znariad u hovirkakh pivdennoi Odeshchyny [Names of agricultural implements in the dialects of the southern Odessa region]. *XIV Respublikanska dialektolohichna narada: tezy dopovidei*. Kyiv: Naukova dumka. S. 115–117 [in Ukrainian].
7. Dzendelivsky Yo.O. (1960) Silskohospodarska leksyka hovoriv Zakarpattia (leksyka, poviazana z obrobittom zemli, vyroshchuvanniam silskohospodarskykh kultur ta zborom urozhaiu) [Agricultural vocabulary of Transcarpathian dialects (vocabulary related to land cultivation, cultivation of crops and harvesting)]. *Studia Slavica Hung.* 1960. T. X. S. 33–97 [in Ukrainian].
8. Zelenko A.S. (1992) Tipologiya strukturno-semantickej organizacii proizvodstvenno-bytovoj leksiki ukrainskogo yazyka (na dialektnom materiale) [Typology of the structural-semantic organization of production and household vocabulary of the Ukrainian language (on dialect material)]. PhD the author's abstract: 10.02.02. Dnepropetrovsk. 26 s. [in Russian].
9. Kozachuk H.O. (1971) Silskohospodarska leksyka hovirok Volyni [Agricultural vocabulary of Volyn dialects]. PhD thesis. Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].
10. Kushmet M.S. (2014) Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok [Agricultural vocabulary of Ukrainian Eastern-Steppe dialects]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Donetsk. 20 s. [in Ukrainian].
11. Nykonchuk M. V. (1985) Silskohospodarska leksika pravoberezhnoho Polissia [Agricultural vocabulary of the right-bank Polissya]. Kyiv: Naukova dumka. 312 s. [in Ukrainian].
12. Poistohova M.V. (2017) Sufiksálne tvorennia nazv poliv z-pid silskohospodarskykh kultur u skhidnopoliskomu dialekti na zahalnoslovianskomu tli [Suffix forming of names of fields after crops gathering in the Eastern Polissia dialect in the context of other Slavic languages]. *Linguistics*. № 1 (36). S. 78–87 [in Ukrainian].
13. Polishchuk S.S. (2015) Linhvistychni aspekty vyvchennia ukrainskykh hovoriv na materialii silskohospodarskoi leksyky [Linguistic aspects of the development of Ukrainian dialects on the materials of the agricultural vocabulary]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia*. Filolohichni nauky. Vol. 1. S. 72–77 [in Ukrainian].
14. Serdeha R.L. (2012) Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [The agricultural lexis in the Central Slobozhanshchyna dialects (Kharkiv region)]. Kharkiv, Monohraf. 218 s. [in Ukrainian].
15. Tyshchenko T. M. (2003) Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos [Podillya and mid-Dnieper junction area in connection with isoglosses]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
16. Tkachuk M.M. (2016) Botanična leksyka hovirok Chornobylskoi zony: rekonstruktsiia reduktivnoho arealu [The Botanical Lexis of the Chernobyl Zone: a Reconstruction of the Reduced Area]. Kyiv: Naukova dumka. 376 s. [in Ukrainian].

THE NAMES OF FIELDS AFTER AGRICULTURAL CROPS IN THE UKRAINIAN EASTERN POLISSIAN DIALECTS

Abstract. The article analyzes the names of fields after crops, which have been removed in the Eastern Polissian dialect of the Ukrainian language. The structure, motivation and localization of the names are traced.

It has been defined that the names of areas after crops in the surveyed dialects are mainly formed according to the models “name of the culture that grew on the area, + suffix”. The most productive in this word-forming group is the formant *-анишч(е)* and other suffixes derived from *-ишч(е)*. The activity of word-forming types with the suffixes *-ник*, *-аник* and *-ан:ик* is noted

on the analysis of lexicon, which is motivated by the names of cultures.

It has been determined that locative names with the suffix morpheme *-ан'*:(e,a) are common in the utmost eastern dialects of the studied dialect continuum, and with the formant *-аниц'*(a) – in the dialects of the western part of the Eastern Polesian dialect. The names of areas after crops formed by the suffix *-анк*(a) are used sporadically, and with the endings *-ниц'*(a), *-анух*(a), *-их*(a), *-ин'*:(a,e) – occasionally.

The name of the field after cereals is often manifested by the lexem *стерня*, which is attested in many phonetic and word-forming variants and which reflects the motive of the nomination ‘name of the remains of bevelled or compressed stalks of cereals in the field’ > ‘field after cereals’.

Descriptive forms have been recorded to denote fields after agricultural crops: two-component attributive combinations formed according to the model “name of plant + stubble”, two- or three-component nominative units with the nuclear lexem *поле*; forms «adj. + area», «adj. + plantation»; multicomponent analytical compounds formed by the models «*where* + name of plant + *grew*», «*where* + name of plant + *was*», «*there* + *was* + name of plant», «*where* + name of plant + *was (grew)*».

In a number of settlements the syncretism of the name of a plant or its part and the field from which this plant was removed is fixed.

It has been observed that in a number of the Eastern Polesian dialects there are no names of areas after individual agricultural crops, which is due to non-lingual factors, primarily the fact that these crops are not grown.

Keywords: Eastern Polesian dialect, agricultural vocabulary, motivation, formant, suffix.

© Марсєв Д., 2021 р.

Дмитро Марсєв – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Глухів, Україна; damar_dim@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-6282-8052>

Dmytro Mariciev – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language, Literature and Teaching Methods Department, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine; damar_dim@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-6282-8052>